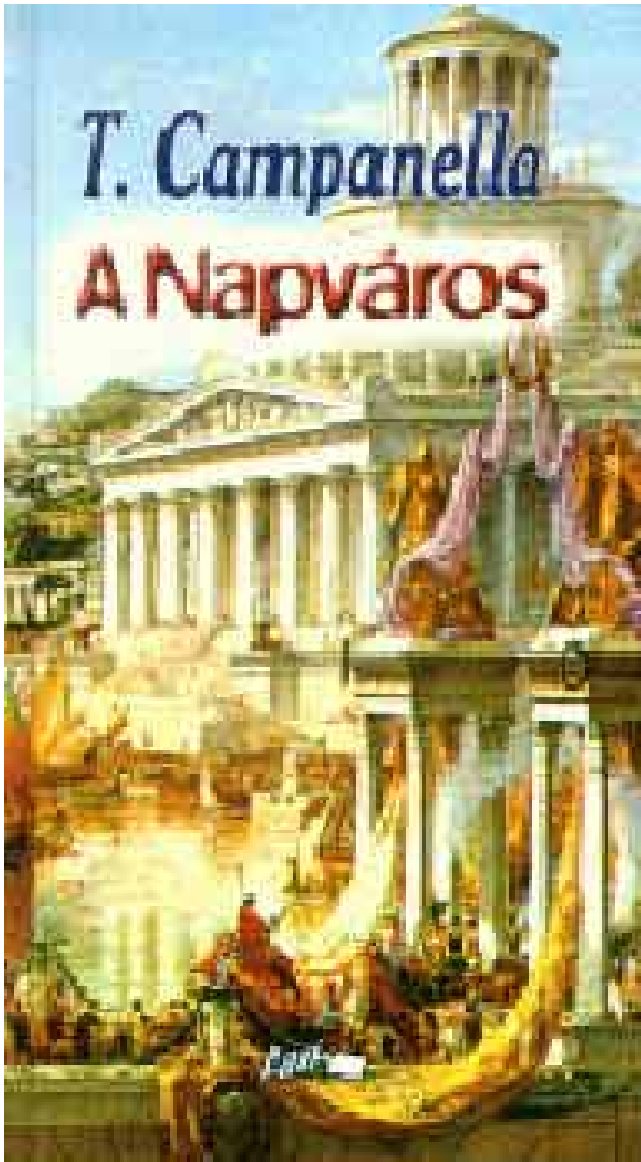

Röptében az ideális város felett
Pentagram > 2010-es évfolyam

Az elmúlt évszázadok folyamán a városoknak gyakran rossz híre volt. Piszkos, egészségtelen helyek voltak, ahol az emberek nyomorban és szegénységben éltek, míg a vagyonosabbak a városon kívül telepedtek le. Az első városok kereskedelmi utak kereszteződéseinél vagy nagy folyók kiépített partszakaszainál jöttek létre. Virágzó időszakokban számos idegent vonzottak falaik közé, akik közrejátszottak a városok karakterének kialakulásában. Rossz időkben azonban az idegeneknek nehéz sorsuk volt, és gyakran bűnbakokként kellett szenvedniük.

A klasszikus ókor idején számos különböző elképzelés alkottak arról, hogy az ideális városnak milyennek kell lennie. A legendás Atlantisz, amely talán csak papíron létezett, kitűnő példát szolgáltat erre. Egy időben azonban Athén és Alexandria is mintául szolgált. A görög „Polis” kifejezés jelentése viszont sokkal tágabb értelmű, és nem csak lakóházak meg nyilvános épületek összességét értették ezen, hanem az emberek számára táplálékot biztosító környező földterületeket is. Számos görög város alapított kolóniákat, telepeket a Földközi- és a Fekete-tenger partjainál. A kolóniák anyavárosa volt a Metropolis.

A korai keresztényeknek nem volt az ideális városra vonatkozó konkrét elképzelése, legalábbis ami a földi városokat illeti. Szemük előtt a mennyei Jeruzsálem látomása lebegett. Ennek létezését már a földi lét folyamán is megtapasztalhatták, mégpedig olyan lelki tulajdonságok által, mint a hit, a derű, az irgalmasság és a szeretet. Ideális birodalmakat és városokat ábrázoló művek csak később jöttek létre.

Három periódus

A korai középkor folyamán a próféták jövendölései alapján az a meggyőződés szilárdult meg, hogy Krisztus visszatér a földre, és egy ezeréves békebirodalom időszaka fog bekövetkezni, a nagy béke, a boldogság és az igazságosság kora. Az ezeréves birodalom tanát khiliasmusnak (e: khiliasmus) nevezik.

Joachim van Fiore (1145-1202) ezen elképzelésnek új irányt szabott. Hosszú évekig tartó tanulmányait követően arra a meggyőződésre jutott, hogy a Bibliában ennek alátámasztására különleges üzenet rejlik. A „könyvet” nemcsak morális vagy dogmatikus viták forrásának használta, hanem a történelmi fejlődés megértéséhez és megjósolásához szükséges segédeszközként is. Talált egy úgynevezett kódot, mellyel a bibliai személyekhez fűződő eseményeket és cselekedeteket értelmezte. Három egymást követő periódust különböztetett meg:

1. az Atya vagy a törvény periódusát,
2. a Fiú vagy az evangélium periódusát,
3. a Szent Szellem periódusát.

A harmadik periódus szerint még előttünk áll. Ez úgy viszonyul az előző két periódushoz, mint a nappali fény a csillag fényéhez vagy a hajnal derengéséhez, mint a nyár közepe a tavaszhoz és a télhez. Ez lesz az emberiség Sabbat-ja. A világ egy hatalmas (kolostor-)közösséggé válik,

a „szentek birodalmává”, mely ezer évig tart majd.

Joachim van Fiore-nak nagy hatása volt, és a három egymást követő periódus elméletét a későbbiekben sokan alkalmazták. Őt követően még számos történelem-filozófus értelmezte a világtörténelmet mint három periódusból álló fejlődési folyamatot. Az ötlet alapvonalai Lessing, Schelling és Fichte filozófiájában is megtalálhatók.

A francia filozófus, Auguste Comte (1798-1857) a történelmet a teológiai szakasztól a metafizikusig és onnan tovább a tudományos (és pozitivista) fázisig történő kiemelkedésnek tekintette. Karl Marx ezt olyan fejlődésnek ábrázolta, amely a primitív kommunizmustól, az osztálytársadalmon keresztül, a végső valódi kommunizmusba torkollik.

Thomas Morus: Utópia

Egy ideális város első „modern” képét Thomas Morus, VIII. Henrik, angol király tanácsadója ábrázolta. 1516-ban alkotta meg Utópia című 110 oldalas művét, mely az akkori idők ízlése szerint egy úti beszámoló stílusában íródott. A felfedező utakról szóló tudósítások nagy népszerűségnek örvendtek. Morus egyfajta paródiának szánta történetét. Az Utópiában számos olyan probléma gyakorlati megoldásaira mutatott rá, melyek Angliát és Európa többi részét is foglalkoztatták. Morus istenfélő és az egyházhoz erősen kötődő ember volt, aki minden radikális reformnak ellenszegült.

Ezért az Utópiában szembehelyezkedett számos olyan szokással és konvencióval - mint például az eutanázia, a papok házassága, a közös megegyezéssel végbement válások, a vallási tolerancia és egyebek - melyek ebben az államban léteztek. A műben sok olyan dologról írt, amely ellen a valóságban harcolt. Az volt a célja, hogy rámutasson arra, hogy egy valódi keresztény együttélésnek meg kellene haladnia az Utópia állapotait. Utópia tehát messze nem volt ideális város. A társadalmi ellenőrzés például olyan szigorú volt, hogy az korunk olvasóját Orwell 1984 című művére emlékezteti.

Egy ideális város vagy birodalom leírásához mind a Biblia, mind pedig a klasszikus irodalom fontos forrásokkal szolgált. Ilyenek voltak a Paradicsom, az elíziumi mezők vagy akár a „mennyei Jeruzsálem”, mely akkor jelenik meg, amikor az ezeréves birodalom Krisztus újra eljövételével a kezdetét veszi. Úgy vélték, hogy ez hamarosan be fog következni.

Hermész városa

Amikor a 12. és 13. században Nyugat-Európában növekedésnek indult a jólét, a középkor

folyamán először kezdték el a városokat tervszerűen kibővíteni. Az új városokat szigorú alaprajzok szerint építették. Ezek gyakran stratégiai fontosságú helyeket védtek, ezért falukat komolyan megerősítették. Eközben értelemszerűen újra felmerültek az ideális városról szóló elképzelések és gondolatok. A 16. század végén jövőt illető látomások fejlődtek ki, melyek már konkrét célokat is megfogalmaztak. Léteztek olyan csoportosulások, melyek a protestánsokat és a katolikusokat akarták egymással kibékíteni. Arra ne lenne lehetőség, hogy keresztények békében éljenek egymással? Ezt az elméletet is egy fajta utópiának tekintették.

A hermészi iratokban lefektetett gondolatok hasonló vonalon mozogtak. A művek görög nyelven íródtak, és Konstantinápoly 1453-ban történt eleste után bukkantak fel nyugaton. Származásuk idejét illetően úgy vélték, hogy az iratok Mózes korában, tehát 1200 évvel Krisztus előtt keletkeztek. Szerzőjük Hermész Trismegisztosz volt. A művek többek között lehetőséget nyújtottak arra, hogy az ember minden észlelhető jelenség sokrétűségét egyetlen forráshoz, Istenhez vezethesse vissza. A hermészi iratok által erősen befolyásolt szerzők egyike Giordano Bruno (1548-1600) volt, aki arra a felismerésre jutott, hogy a világegyetem végtelen és számtalan világ létezik. Az elsők között ismerte fel, hogy a kereszténység egyiptomi forrásokon alapul, és az ősi Egyiptomból vették át a szimbólumokat és az elnevezéseket. E nézeteinek hangoztatása miatt azonban 1600-ban Rómában a Campo di Fiorén máglyán elégették.

Káldeus források arról tudósítanak, hogy Hermész Egyiptom keleti részén egy különleges várost alapított. Ez tizenkét mérföld hosszúságban terült el, és központjában egy palota állt, melynek négy kapuja volt. A keleti kaput egy beszélő sas képmása őrizte, a nyugatit egy bika, a délit egy oroszlán, északon pedig egy őzökrutya állt.

Senki nem léphetett a városba az állatok engedélye nélkül. Hermész egy kertet is kialakított benne, amelybe fákat ültetett. A kert közepén egy hatalmas fa állt, melynek ágai az összes elképzelhető gyümölcstől roskadoztak. A palotát egy tűztorony koronázta, amely minden nap - a hét napból álló ciklus keretén belül - más színben ragyogott. A várost körülölelő vizek mentén szobrokat állítottak fel. Ezek minden alacsonyrendű dologtól és szerencsétlenségtől védelmet nyújtottak; már pusztán jelenlétük elég volt ahhoz, hogy a polgárok erényes életet éljenek. A város neve Adocentyn volt. Számos utalást találhatunk róla más ideális államokkal és városokkal foglalkozó írásokban is, mint például Tommaso Campanella Napállam című művében is.

A Nap városa

Tommaso Campanella, barátjához, Giordano Brunohoz hasonlóan, már gyermekkorában belépett a Dominikánus rendbe. 1592-ben ugyanazon eretnek felfogásai miatt, melyeket Bruno is hangoztatott, fogságba került, és néhány évig Rómában ugyanannak a börtönnel lakója volt. A máglyahaláltól mindazonáltal megmenekült. 1595-ben szabadon engedték. Három évvel később újra őrizetbe vették, mert megkísérelt felkelést szítani a spanyolok ellen. E felkelésben lényeges szerepet játszott az a jóslata, miszerint az 1600-as évben egy új időszaknak kell

beköszöntenie. Campanella, aki a hagyomány szerint magas és karakán férfi volt, valószínűleg erős befolyást fejtett ki környezetére. Egy másik jóslata szerint a Nap közelebb fog kerülni a Földhöz. A spanyolok elleni felkelés azonban kudarcba fulladt. Campanellát ezúttal kiszolgáltatották az inkvizíciónak, és éveken keresztül borzalmas kínzásoknak vetették alá. 1601-ben végül egy olyan börtönbe került, ahol megengedték neki, hogy olvasson és írjon. Ott alkotta meg, többek között, a Citta del Sole-t. A mű eredeti olasz kiadására élete folyamán már nem került sor, mindössze egy latin változat látott napvilágot német földön 1623-ban. Campanellát csak 1626-ban, becsületszava ellenében engedték szabadon. 1639-ben halt meg Franciaországban.

Morushoz és más olyan szerzőkhöz hasonlóan, akik egy ideális államról vagy ideális városról írtak, Campanella is egy speciális problémával találta magát szemben. Egy olyan városban ugyanis, ahol a legbölcsebb emberek uralkodnának, minden jól alakulna. Egy tökéletlen világban azonban hogyan lehet felismerni a bölcseket? És ha felfedezték is őket, hogyan lehet elérni, hogy hatalomra is kerüljenek?

A probléma megoldhatatlannak bizonyult. Ezt úgy kerülték meg, hogy az ideális államot már létezőnek ábrázolták. Hogy mi módon jött létre, azt továbbra is homály fedi.

Leírását Campanella is úti beszámolóként prezentálja. Egy genovai admirális, aki Colombus kíséretébe tartozott, elmeséli élményeit az Irgalmas rend nagymesterének: „Egy végtelen síkság közepén hatalmas domb tör a magasba, melyre a város nagyobbik részét építették. ... A várost hét óriási körre vagy gyűrűre osztották, melyeket a hét bolygóról neveztek el. Egyik körből a másikba négy kikövezett utcán, valamint a négy világtáj irányában elhelyezett kapukon át lehet eljutni...

A hegy csúcsán egy meglehetősen tágas síkság terül el. Annak közepén egy csodálatos művészi érzékkel megépített templom emelkedik ki. ... A templom formája tökéletesen kör alakú. Nem falak veszik körül, hanem erős, gyönyörűen megmunkált oszlopokon nyugszik. A hatalmas kupolaterem ... közepén ... egy apró, még magasabbra törő tornyocska áll; ebben egy nyílás található, melyen keresztül az oltár magasodik...

Az oltáron semmi más nem látható, csak egy hatalmas gömb, amely az égboltot ábrázolja, meg egy másik gömb, melyre a földet festették.

Távolabb, a hatalmas kupola boltozatában látható az ég valamennyi csillaga, az elsőől a hetedik nagyságig ábrázolva, névvel ellátva, s mindazon erők feltüntetésével, melyek által a földi dolgokra hatnak.” A város falait kívülről és belülről számos képpel díszítették. A külső falon többek között Mózeszt, Oziriszt, Jupitert és Merkúrt ábrázoló festmények sorakoztak. Egy különleges helyet Krisztus és tizenkét tanítványa számára tartottak fenn. A Napállam ügyeinek intézésében az asztrológia figyelemreméltó szerepet játszott. Campanella alapként használta ez irányú ismereteit utópiája politikai és szociális felépítéséhez.

Az állam becsületes és helyesen gondolkodó vezetői az asztrológia alapjaira támaszkodva hozták meg bölcs döntéseiket a polgárok érdekében.

A hatalom egy hierarchia alapján épült fel. „A legfelsőbb úr közülük egy pap, akit beszédükben HOH-nak neveznek; ami a mi nyelvünkön azt jelenti: Metafizikus. Ő a legnagyobb hatalom minden világi és szellemi dologban, és valamennyi üzleti és vitás ügyben ő mondja ki a végső szót.”

Ha másik névvel akarják illetni, akkor Sol-nak is nevezik. Három alárendelt méltóság, „Hatalom”, „Bölcsesség” és „Szeretet”, azaz Pon, Sin és Mor támogatja őt.

Pon (vagyis Hatalom) a katonai ügyek és a külpolitika felelőse. Sin (Bölcsesség) a tudományért, a kultúráért és az oktatásért felelős. Alárendeltjei többek között: az asztrológus, a kozmográfus, a politikus, az orvos és a moralista.

Mor (Szeretet) hatáskörébe tartozik a szaporodás, a nevelés, a gyógyászat, a gyógynövényismeret, az aratás és az étkezések.

Campanella gondolkodásmódjában ezek képezik a lét három fő princípiumát. Ezekkel szemben három negatív princípium áll: a zsarnokság, a szofistaság és az alakoskodás.

Ezeknek nincs helyük a Napállamban.

Christianopolis

Az ideálok a gyakorlatban elérhetetlennek bizonyulnak. A 17. században tomboló vallásháborúk idején a toleranciát zászlaikra tűző ideális államokról alkotott elképzeléseket csak nagyon kevesen tartották elfogadhatónak.

Johann Valentin Andreae Christianopolis című könyve egy toleráns állam példáját tárja elénk.

A mű 1619-ben látott napvilágot, egy évvel ama háború kitörése után, mely harminc esztendeig tartott. Német földön francia katolikusok és svéd protestánsok seregei vonultak végig, és német kisvárosokkal alkotott váltakozó koalíciókban harcoltak egymás ellen. Ez volt minden idők legvéresebb vallásháborúja, melynek során az akkori német lakosság egy harmada (!) vesztette életét.

1627-ben egy újabb utópia jelent meg: Francis Bacon (1561-1625) műve, az Új-Atlantisz. A tudósítás egy hajó legénységének történetével kezdődik, akik Peruból Kínába majd Japánba akarnak eljutni, de hajótörést szenvednek egy ismeretlen sziget partjainál. Később megtudják, hogy Bensalem földjére értek, melynek keresztény nemzetében vallási tolerancia uralkodik még a zsidó hitben élőkkel szemben is. Campanella művével ellentétben itt a társadalom alapköve a család.

Hamarosan megmutatkozik, hogy Bensalem lakosai (és maga Bacon is) Atlantisznak tartják az

amerikai kontinenst.

Bensalem szellemi vezetése a Salamon Háza nevezetű bölcsek tanácsa kezében nyugszik. Céljuk, hogy ismereteket szerezzenek a dolgok okairól és titkos mozdatórugóiról, valamint hogy az összes lehetőség kibontakoztatása érdekében kitolják az ember uralmának határait. Bacon célja az emberi tudás kiszélesítése volt, de nem arra vonatkozóan, hogy mi a „jó” vagy „rossz”, mint évszázadokkal azelőtt, hanem a természetet illetően. A tudománynak meg kell szabadulnia a hittől és a babonától ahhoz, hogy az emberek életkörülményeinek megjavítására irányulhasson.

A 17. század végén és a 18. században jelentek ugyan meg ideális államokról írt utópikus írások, de azok jobbra az akkori társadalom kritikájára irányultak. Egy ilyen szatíra volt például a szintén úti élményként megírt Gulliver utazásai című alkotás Jonathan Swift tollából (1726). A mű azonnal hatalmas népszerűsége tett szert, s a parlamenttől a gyerekszobákig mindenütt olvasták.

Munkásparadicsom

A 19. század kezdetén, néhány idealista, kísérletet tett egy utópia megvalósítására. Robert Owen (1771-1858) angol pamutgyáros, az 1820-as években megpróbálkozott a munkások nyomorúságos lakás- és munkakörülményeinek megjavításával. Indítékai spirituális nézetekből fakadtak. Egy egészséges és boldog élet megvalósításához „a fény és a levegő” nélkülözhetetlen - hangoztatta.

Az 1848-as februári-forradalmat követő időben Franciaországban Louis Blanc (1811-1882) „nemzeti munkahelyek” létrehozására tett kísérletet. A munkahelyeket itt maga az állam biztosította.

Egy „munkásparadicsom” ilyen jellegű létrehozásától Karl Marx (1818-1883) és Friedrich Engels (1820-1895) Kommunista kiáltványukban (1847) elhatárolták magukat. Ezeket a kezdeményezéseket „kritikusan-utópikus szocializmusnak” nevezték.

Az „utópikus” fogalomhoz ezáltal negatív mellékíz párosult.

Marx és Engels pontos útleírással akartak szolgálni ideális társadalmuk eléréséhez. Ehhez elkerülhetetlen volt a forradalom, habár a nagy változáshoz ez csak a kezdeti lökést jelentené. Eszméiket a világ különböző helyein könnyörtelen eltökéltséggel próbálták átültetni a gyakorlatba. Azonban újra és újra megmutatkozott, hogy az utópiákat végső soron nem lehet megvalósítani. Számos kísérlet diktatúraként végződött, majd mindenestül újra eltűnt. Világos, hogy a megoldást egy másik szinten kell keresnünk.

Irodalom:

Francis Bacon, Het Nieuwe Atlantis, Ambo, Baarn, 1988

Thomasso Campanella, The City of the Sun, The Journeyman Press, London, West Nyack, 1981

Norman Cohn, The Pursuit of the Millennium, Paladin (Granada Publishing), London, 1984

Karl Marx, Klassieke Texten, L.J.C. Boucher, Den Haag

Thomas More, Utopia, Penguin Books, Hammondsworth, 1986

Joseph Rykwert, The Seduction of Place. The History and Future of the City, Vintage Books, Random House, New York, 2002

Keith Thomas, Religion and the Decline of Magic, Penguin Books, Hammondsworth, 1978

Frances A. Yates, Giordano Bruno and the Hermetic Tradition, Vintage Books, Random House, New York, 1969

Frances A. Yates, The Rosicrucian Enlightenment, London, New York, 1986